УДК 32.019.52

Жужа Лілія Олександрівна
асистент кафедри соціальної педагогіки Хортицький національний навчально-реабілітаційний багатопрофільний центр
Жужа Лилия Александровна
ассистент кафедры социальной педагогики Хортицкий национальный научно-реабилитационный многопрофильный центр
Zhuzha L.A.
assistant Professor,
Department of Social Pedagogy
national Khortitskiy research and rehabilitationa multi-center

ПЕРЕТВОРЕННЯ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В УКРАЇНІ ПІД ВПЛИВОМ РЕВОЛЮЦІЇ ГІДНОСТІ
ПРЕОБРАЗОВАНИЕ ГРАЖДАНСКОГО ОБЩЕСТВА В УКРАИНЕ ПОД ВЛИЯНИЕМ РЕВОЛЮЦИИ ДОСТОИНСТВА
CONVERT CIVIL SOCIETY IN UKRAINE THANKS TO THE REVOLUTION OF DIGNITY

Анотація. В статті розглядаються питання трансформації громадянського суспільства під впливом розгортання волонтерського руху на підтримку Революції гідності та АТО. Зокрема, відмічається що громадянське суспільство стало більш активним, набуло політичної суб'єктності. Народ зрозумів, що у справжній демократичній країні громадяни повинні своїми руками формувати державу, у якій вони хочуть жити та розвиватися. Бездіяння та пасивність, щодо творення державної політики залишилися в минулому. Суспільство стало важливим чинником державотворення, партнером держави у вирішенні воєнних і соціальних проблем АТО, здобуло повагу з боку населення.

Ключові слова. Громадянське суспільство. Волонтери. Революція гідності. Політична суб'єктність. Політичні симулякри. Політичні перетворення.

Аннотация. В статье рассматриваются вопросы трансформации гражданского общества под влиянием развертывания волонтерского движения в поддержку Революции достоинства и АТО. В частности, отмечается, что гражданское общество стало более активным, приобрело политическую субъектность. Народ понял, что в настоящей демократической стране граждане должны своими руками формировать государство, в котором они хотят жить и развиваться. Бездействие и пассивность, по созданию государственной политики остались в прошлом. Общество стало важным фактором государства, партнером государства в решении военных и социальных проблем АТО, получило уважение со стороны населения.
Ключевые слова. Гражданское общество. Волонтеры. Революция достоинства. Политическая субъектность. Политические симулякры. Политические преобразования.

Summary. The article deals with the transformation of the civil society under the influence volunteering deployment in support of the Revolution of dignity and ATO. In particular, observed that civil society has become more active, gained political subjectivity. The people realized that they must form a government with their own hands in true democratic country, which they want to live and develop. Inefficiency and passivity of people about the politi thing of the past. Society has become an important factor in the state, stalls States in addressing military and social problems of ATO, has earned respect from the population.
Keywords. Civil society. Volunteers. The Revolution of dignity. The political subjectivity. Political simulacrum. The political transformation.

Постановка проблеми. Для того, щоб оцінити зміни, що відбулись в громадянському суспільстві в Україні під впливом Революції гідності слід порівняти стан цього політичного інституту до і після революційних подій 2014 року.

Громадянське суспільство не є лише утворенням Нового часу, це невід'ємна та обов'язкова частина суспільства. Друга справа, що воно може знаходитись на різних стадіях свого розвитку.

Реальне становище громадянського суспільства у період до української революції було неналежним, не таким, як того вимаже нормативна теорія. А після революційних подій характеристика громадянського суспільства в Україні значно покращилася.

Аналіз досліджень та публікацій. Дискусії навколо питань громадянського суспільства розпочалися з появою праць таких учених, як: Д. Г'юм, Дж. Локк, Дж. Медісон, Ш. Монтеск'є, Т. Пейн, Ж.-Ж. Руссо, А. Сміт, А. Токвіль, А. Фергюсон, а також продовжувачів досліджень цього напряму: Дж. Александера, Е. Арато, Ю. Габермаса, Е. Геллнера, Дж. Кіна, Дж. Когена та Р. Патнема. Протягом останніх десятиріч істотно посилився інтерес науковців до проблеми становлення громадянського суспільства внаслідок розвитку нових міждисциплінарних підходів. Особливо виокремлюються в цьому плані праці Г. Алмонда, С. Верби, А. Вілдавського, Г. Екстайна, Д. Елазара, Р. Елліса, Р. Інглхарта, Ч. Мерріама, М. Томсона, Ф. Хікспурса, Е. Х'юза, Ф. Х'юнкса, Й. Шумпетера.

Загальні питання, сутність, основні риси та функції громадянського суспільства розглядають вітчизняні вчені А. Кудряченко, Ю. Шайгородський, М.Скригонюк, М. Патей-Братасюк, І. Кресіна, Г. Зеленько, М. Калініченко, Т. Андрійчук, А. Дідух, Ф. Рудич та ін. Проблематику взаємодії громадянського суспільства з державою висвітлює О. Якубовський, Т. Бутирська, Г. Щедрова, П. Ситник, Я. Пасько, І. Макарова, Ю. Левенець, В. Анікін, С. Кириченко.

Завдання статті полягає у порівнянні стану громадянського суспільства до і після Революції гідності в Україні.

Основний матеріал. Нормативні уявлення щодо сутності громадянського суспільства полягають у наступному. В громадянському суспільстві, за визначенням німецького мислителя І. Канта (1724—1804 рр.),

кожна особа визнається абсолютною цінністю, має гідність, не може бути засобом здійснення ніяких планів. У громадянському суспільстві людина повинна творити своє життя самостійно, власними силами і відповідати за свої дії. Задоволення інтересів кожного та їх захист повинні стимулювати людину до самовдосконалення, а громадянська свобода – забезпечуватись правом, яке є умовою і гарантією людської гідності (цит. за [4, с.34]).

Функції громадянського суспільства як політичного інституту досить часто розглядаються у відповідній літературі. У загальному вигляді, призначення громадянського суспільства полягає у «розширенні соціальної рівності та свободи, реструктуризації і демократизації інститутів держави. Громадянське суспільство передбачає громадськість (публіку), яка дебатує, дискутує, критикує уряд і домагається того, щоб її думка була врахована при виробленні державної політики» [1].

Склалась усталена думка щодо найголовніших функцій громадянського суспільства. Українські політологи визначають, що громадянське суспільство є засобом самовиразу індивідів, їхньої самоорганізації та самостійної реалізації власних інтересів. Значну частину суспільно важливих питань громадські спілки та об’єднання розв’язують самотужки або на рівні місцевого самоврядування. Тим самим вони полегшують виконання державою її функцій. Інститути громадянського суспільства виступають гарантом непорушності особистих прав громадян, дають їм впевненість у власних силах, служать опорою у їхньому можливому протистоянні з державою. Інститути громадянського суспільства систематизують, впорядковують, надають реґульованості протестам і вимогам людей. Ці інститути забезпечують захист інтересів певної групи в її протиборстві з іншими групами інтересів.

Теоретичні уявлення щодо місця громадянського суспільства розходились з фактичним статусом цих структур в Україні. Насправді громадянське суспільство відігравало незначну роль у захисті прав і свобод громадян. Структури громадянського суспільства зазвичай були

підконтрольні державі. Це спричинило недовіру до інститутів громадянського суспільства з боку пересічних громадян. Так, за даними соціологічного моніторингу рівень довіри до профспілок складав у всі роки Незалежності не вище 15%. Трохи вищий (18%) рівень довіри до інших інституцій громадянського суспільства: благодійних фондів, громадських асоціацій та об'єднань [7,с.485].

Реальний стан громадянського суспільство до Революції гідності можна охарактеризувати наступними рисами.

- Громадянське суспільство було скоріше уявним утворенням, ніж реальним. Воно було скоріше симулякром, ніж справжнім явищем, таким, що має неповноту свого існування. Тобто воно до подій 2013-2014 р. одночасно ніби і існувало і ні. В даному разі, громадянське суспільство безумовно існувало, як невід'ємна частина суспільства, але його майже не було, як реального утворення, що має реальний, вагомий вплив на суспільне життя. У факті «уявності» того, до чого ставляться як до реальності і є суть неповноти існування. У даному разі суб'єкт ставиться до фікції як до реальності. Більшість атрибутів демократії носили удаваний характер, але політична система оперувала ними як із реальними.

Громадянське суспільство як симулякр розуміється як міраж, як явище, що симулює реальність, не відповідає дійсності. Тобто таке, що не має справжнього існування. До широкого вжитку у суспільствознавчих науках термін «симулякр» увів Ж.Бодрійар. Він визначав це явище, як «дійсність, яка приховує той факт, що її немає» [4]. Симулякр – це помилкова копія, фантазм.

Небезпечна якість симулякра полягає в тому, що спостерігач стає частиною самого симулякру, який видозмінюється і деформується під впливом його точки зору. Людина, що має справу з симуякром і сприймає його як дійсність, сама стає частиною цього симулякру, тобто перетворюється у міраж, у явище, що не має сутності. Симулякр заражає

навколишнє соціально-політичне середовище, яке перетворюється на суцільний міраж.

Саме таким міражем і було громадянське суспільство в Україні за часів перших президентів. Однією з глибинних причин Революції гідності було намагання з боку суспільства подолати загрозу перетворитися у міраж, подолати суцільну брехню, що лежала в основі суспільно-політичних і громадянських відносин.

- Громадянське суспільство мало безсуб'єктний характер, тобто воно не відчувало своєї колективної єдності, не вважало своїх представників за дійних захисників своїх інтересів. Соціальна суб'єктність полягає у здатності спільноти бути активним діячем у соціально-політичному просторі, вагомо впливати на прийняття рішень, сприймати себе як повноцінний політичний актор у взаємодії з іншими суб'єктами соціально-політичних відносин, наприклад з державою. Український вчений Л. Сокурянська відмічає: «Актуалізована соціальна суб'єктність включає…власне активну, цілеспрямовану, самостійну, творчу, відповідальну діяльність у різних сферах» [6, с.163]. До Революції гідності з боку структур громадянського суспільства не було помітно якостей, що притаманні соціально-політичній суб'єктності. Люди не відчували себе громадою, не відчували свою приналежність до громади навіть у рамках міської спільноти. Так, згідно з дослідженням міського населення у Запоріжжі та Енергодарі, лише 1% городян у великому місті і близько 5% городян малого міста, вважали себе членами громади . На запитання «Чи згодні ви з тезою, що «Населення міста об'єднано в общину (громаду)» відмітили пункт «згоден» у Запоріжжі 1,1%, у Енергодарі – 4,3% респондентів (Опитано у Запоріжжі 800 осіб, у Енергодарі 887 осіб за репрезентативною для дорослого населення вибіркою). [3, с.121].

Громадянське суспільство не мало вагомої організаційної основи, не мало конкретних об'єктів соціально-політичної ідентифікації. Численні громадські організації здебільшого представляли самі себе, були

малочисленими, створювалися для отримання грантів, тобто самі були симулякрами. Дуже малий відсоток населення вважали себе членами громадських організацій. За даними емпіричних досліджень: «Є членом однієї організації, об'єднання чи руху» – 9,8% респондентів, «Є членом двох і більше організацій, об'єднань чи рухів» – 3,1%, «Не є членом жодної організації, об'єднання чи руху – 87,1% [7, с.116].

Певний позитивний відтінок актуалізації громадянського суспільства помічався у часи Помаранчевої революції. Але дуже скоро суспільство загубило надію на те, щоб реально впливати на перехід подій у політичному житті країни. І громадянське суспільство знову опинилось у занепаді

- Структури громадянського суспільства уявляли собою другорядну сферу суспільного життя. Раніше волонтери, інші структури громадянського суспільства виражали себе у другорядних справах, або відігравали незначну роль у важливих сферах. Так, за даними емпіричного дослідження населення [3, с.121] дуже мало людей були членами громадських організацій, а якщо і були, то це організації, що мало впливають на політичне життя країни. Найбільше членів в таких організаціях, як клуби за інтересами (2,2%), спортивні товариства (2,2%), релігійні організації (3,1%) тощо. У більш серйозних з політичною спрямованістю організаціях (Органи самоорганізації населення, Суспільно-політичний рух, Екологічний рух) приймали участь менше відсотка населення. Громадянське суспільство переважно мало соціальний, а не політичний характер. Волонтерські організації діяли переважно у соціальній сфері, спорті (на Євро 2012).

Для прикладу наведемо дані стосовно активності такого сегменту громадянського суспільства як волонтерство. За Європейським дослідженням цінностей (EVS) (2008 рік) [2], «здійснення безоплатної праці на користь суспільства» відбувалось наступним відсотком населення:

- робота з молоддю – 0,5% .
- допомога закладам сфери охорони здоров'я – 0,1%.
- організація культурних заходів – 0,7%.

- волонтерська допомога своїй спільноті – 0,7%.
- сфера екології та захисту навколишнього середовища – 0,2%.

Як бачимо, реальна участь населення у волонтерській діяльності була незначною.

- Населення здебільшого відрізнялось індиферентним відношенням до держави та політики. На запитання «Якою мірою Вас цікавить політика?» – відповіли «Дуже цікавить» лише 7,1% респондентів [7, с.451]. Таке ставлення пояснювалось зневірою людей у ефективність впливу громадськості на прийняття важливих політичних рішень. Значна частина населення зосереджувалась на приватних справах та інтересах. Розчарування у політиці збільшилось через невдачу спроб демократичних перетворень після Помаранчевої революції. Але подальший перебіг подій у політичному житті України наприкінці 2013 р. показав, що обурення діями влади може знову спричинити спалах політичної активності. Можна констатувати, що громадянське суспільство знаходилось, так би мовити, у «сплячому стані». Значний потенціал громадянської активності не проявляв себе.

Низька громадська активність частково пояснювалась тим, що населення відрізнялось недовірливим, зневажливим ставленням до структур громадянського суспільства. За даними емпіричних досліджень лише 17,7% населення у 2013 р. довіряли громадським організаціям [7, с.124].

- Громадянська активність являла собою сферу, де мало людей шукали засіб самореалізації , самоствердження, де люди почували б себе корисними і реалізували сенс життя.

- Матеріально-фінансові ресурси громадянського суспільства були відносно незначними.

- Політична поведінка переважно перетворилась на ритуальну, таку, що пронизана брехнею. Політика скидалась на театр, тут панували подвійні стандарти та демагогія. Правова сфера була пронизана вибірковим застосуванням закону за принципом: «Друзям можна все, а ворогам за законом». Клієнталістські відносини між посадовцями та суб'єктами

економічної діяльності спричинили ситуацію, коли успішний бізнес міг існувати лише за умов сприятливого ставлення до підприємця державних посадовців. Панували неринкові засоби конкурентної боротьби. Все це обумовлювало накопичення протестних настроїв з боку широких верств населення. Тож достатньо було зовнішньо незначної події, щоб стався соціально-політичний вибух – Революція гідності.

Слід зазначити, що Революція гідності і діяльність волонтерських організацій змінили статус громадянського суспільства в Україні, підвищили його роль, значно підвищили повагу та довіру громадян до структур громадянського суспільства.

Параметри, за якими здійснюється трансформація громадянського суспільства під впливом волонтерського руху, наступні.

- Віртуальний стан громадянського суспільства трансформувався у реальний. Громадянське суспільство набуло якостей справжнього явища.

- Завдяки волонтерству громадянське суспільство набуло суб'єктності. Тобто громадянське суспільство набуло здатності до свідомого задоволення власних політичних потреб шляхом застосування політичної активності.

- Із другорядної сфери суспільного життя, структури громадянського суспільства перетворились у важливий чинник життєдіяльності суспільства, набули великого загальнодержавного значення.

- Із індиферентного ставлення до держави громадянське суспільство набуло статусу партнера держави у вирішенні важливих суспільних завдань.

- Із незначної участі людей у конкретних справах громадянське суспільство перетворилось у масовий рух.

- Недовірливе, зневажливе ставлення з боку населення до структур громадянського суспільства змінилося. Волонтери досягли великого ступеню довіри з боку населення. Так, за даними опитування в м.Запоріжжі у травні 2015 р. за репрезентативною вибіркою на питання «Чи довіряєте ви справжнім волонтерам?» – 50,3% відповіли позитивно і тільки 15% негативно.

- Із сфери, де мало людей шукали засіб самореалізації, самоствердження, волонтерство перетворилась у сферу, де велика чисельність людей знайшла себе, усвідомила себе корисними і реалізувала сенс життя.

- Матеріально-фінансові ресурси громадянського суспільства значно збільшилися, значно зріс обсяг грошових и матеріальних засобів волонтерської діяльності.

- Політична поведінка із ритуальної, такої, що пронизана брехнею, перетворилась у самовіддану, по справжньому патріотичну. Політика, що раніше скидалась на театр, завдяки політичним трансформаціям, перетворилася у поле реальних, справжніх думок і почуттів Люди перед лицем загрози для існування країни, подолали політичні сили, що принижували гідність і замовчували правду, подолали подвійні стандарти та демагогію.

Завдяки волонтерству вже неможливо представляти народ як юрбу, мовчазну пасивну більшість. Саме завдяки волонтерству населення конституює себе як народ, що має власну гідність, самоповагу і сам визначає своє завдання побудови сучасної демократичної держави європейської зразка.

Висновки та пропозиції. Отже, реальний стан громадянського суспільства в Україні не відповідав нормативній моделі, щодо його сутності та значення. Теоретичні уявлення щодо місця громадянського суспільства розходились з фактичним статусом цих структур в Україні. Насправді громадянське суспільство відігравало незначну роль у захисті прав і свобод громадян. Структури громадянського суспільства зазвичай були підконтрольні державі. Це спричинило недовіру до інститутів громадянського суспільства з боку пересічних громадян щодо здатності цих структур захистити їх інтереси. Слабкий стан громадянського суспільства був однією з причин повалення старої влади, оскільки були відсутні легальні, ефективні та дієві механізми цивілізованого впливу на владу для

забезпечення захисту прав, свобод та гідності громадян, для впровадження в Україні дійсного шляху до євроінтеграції.

Волонтерство АТО змінило уявлення щодо функцій громадянського суспільства докорінним чином. Зміна уявлень спричинила зміну ролі та місця інститутів громадянського суспільства в Україні, змінилися їх значення та взаємовідносини з державою. Якщо раніше громадянське суспільство відігрівало роль буфера між державою та людиною, або окремими спільнотами для захисту прав та свобод громадян, то зараз громадянське суспільство в особі волонтерського руху грає роль альтернативної влади в певній сфері суспільного життя (а саме в АТО), що виконує частину функцій держави в зоні АТО. Громадянське суспільство одночасно стало партнером держави, залишаючись впливовою опозиційною силою.

Якщо раніш, у радянські часи, до Революції гідності та антитерористичної операції громадянське суспільство фактично було підпорядковане державі, або грало другорядну, незначну роль у суспільному житті, то зараз представники громадських організацій стали відігравати важливі політичні функції перебудови держави, політичних інститутів держави у відповідності до європейських норм. Громадянське суспільство вступило у боротьбу за справжню демократію, боротьбу з симулякрами, підробкою демократії, за подолання корупції і встановлення справедливих економічних відносин без позаринкових, кримінальних та напівкримінальних елементів суспільно-економічних відносин, що отруювали політичну та господарську діяльність в державі у попередній історичний період.

Активність волонтерів у кризові часи демонструє великий потенціал громадянської активності, внутрішнє відчуття ідентифікації з державою, яке вивільнюється коли з’являється загроза для країни.

Список літератури

1. Громадянське суспільство // Електронний документ. Адреса пошуку - http://lib.mdpu.org.ua/e-book/politologiya/eBook/modul_1/tema9.htm.

2. Головаха Є., Горбачик А. Тенденції соціальних змін в Україні та Європі: за результатами «Європейського соціального дослідження» 2005 – 2007 – 2009. – К.: Інститут соціології НАН України, 2010. – 118 с.

3. Катаев С. Л., Барзенкова-Мясникова Л.В. Социокультурный капитал города: монография / Катаев С. Л., Барзенкова-Мясникова Л. В. – Запорожье: ЭИГМУ КПУ, 2012. – 150 с.

4. Опришко В. Ф., Шульженко Ф. П., Шимон С. І. та ін. Правознавство. Підручник / Опришко В. Ф., Шульженко Ф. П., Шимон С. І. та ін.; за заг. ред. Опришка В. Ф., Шульженка Ф. П. – К.: КНЕУ, 2003. – 767 с.

5. Симулякр // Електронний документ. Адреса пошуку – http://uk.wikipedia.org/wiki/ Симулякр.

6. Сокурянская Л. Г. Студенчество на пути к другому обществу: ценностный дискурс перехода: [монография] / Сокурянская Л. Г. – Харьков: Харьковский национальный университет имени В.Н. Каразина, 2006. – 576 с.

7. Українське суспільство 1992-2013. Стан та динаміка змін. Соціологічний моніторинг / За ред. д.ек.н. Ворони В., д.соц.н. Шульги М. – К.: Інститут соціології НАН України, 2013. – 566 с.

References:

1. Gromadyanske suspIlstvo // Elektronniy dokument. Adresa poshuku - http://lib.mdpu.org.ua/e-book/politologiya/eBook/modul_1/tema9.htm.

2. Golovaha E., Gorbachik A. Tendentsiyi sotsialnih zmIn v Ukrayini ta Evropi: za rezultatami «Evropeyskogo sotsialnogo doslidzhennya» 2005 – 2007 – 2009. – K.: Institut sotsiologiyi NAN Ukrayini, 2010. – 118 s.

3. Kataev S. L., Barzenkova-Myasnikova L.V. Sotsiokulturnyiy kapital goroda: monografiya / Kataev S. L., Barzenkova-Myasnikova L.V. – Zaporozhe: EIGMU KPU, 2012. – 150 s.

4. Oprishko V. F., Shulzhenko F. P., Shimon S. I. ta in. Pravoznavstvo. PIdruchnik / Oprishko V. F., Shulzhenko F. P., Shimon S. I. ta in.; za zag. red. Oprishka V. F., Shulzhenka F. P. - K.: KNEU, 2003. –767 s.
5. Simulyakr // Elektronniy dokument. Adresa poshuku - http://uk.wikipedia.org/wiki/ Simulyakr.
6. Sokuryanskaya L. G. Studenchestvo na puti k drugomu obschestvu: tsennostnyiy diskurs perehoda: [monografiya] / Sokuryanskaya L. G. – Harkov: Harkovskiy natsionalnyiy universitet imeni V.N. Karazina, 2006. – 576 s.
7. Ukrayinske suspilstvo 1992-2013. Stan ta dinamika zmin. Sotsiologichniy monitoring / Za red. d.ek.n..Voroni V, d.sots.n. Shulgi M.. – K.: Institut sotsiologiyi NAN Ukrayini, 2013. – 566 s.